

ТИПИ УРОКІВ — ШПАРГАЛКА ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

О. М. Романов, смт Високопілля, Високопільський р-н, Херсонська обл.

Коли доступ до інформації людині не обмежений, коли тлумачення фактів видозмінюється, вже не достатньо навчити учнів, просто давши правило, пояснивши його на досліді (під час вивчення фізики), або просто пояснити структуру алгоритмів та показати їх дію під час створення програм і вірити вчителю в те, що основи програмування вивчено.

Учня складно зрозуміти саму суть програмування: що потрібно створити алгоритм (програму), який за завданням «сам» розраховуватиме відповідь. Якщо в умові задачі дано рівняння, то не потрібно розв'язувати це рівняння, а достатньо написати програму.

Через це, я навіть під час вивчення Excel (у випадку Microsoft Office) або Calc (у випадку Open Office) використовую на уроці складні формули для обчислень, наприклад, з використанням SUMIF і IF.

Щодо вивчення фізики — то, зважаючи на матеріальне забезпечення шкіл (яке востаннє повнювалося на початку 90-х рр.), говорити про використання досліду на демонстраційному обладнанні соромно.

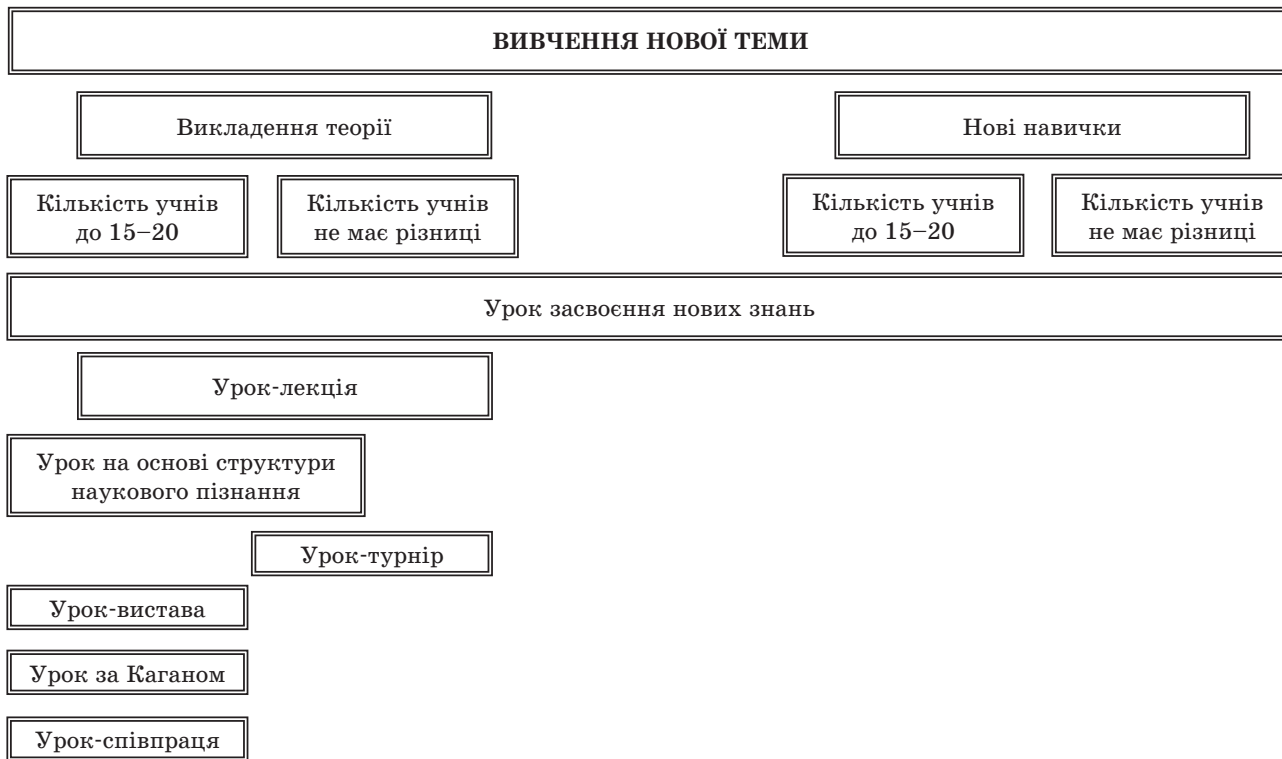
Подекуди обладнання, яке уціліло, бо не розсипалося від старості, є старшим за вчителя.

Відтак, учителі використовують саморобні прилади.

Але ж ці прилади не такі і складні, і якщо це не стосується електричних приладів, то діти й самі можуть виготовити їх удома.

Я натякаю на те, що учні, закінчивши школу, повинні вміти аналізувати факти, наслідки дій (явищ — у фізиці). Потрібно дітей навчити самостійно робити висновки. Це важливо в наш час.

Я пробував різні типи уроків (*див. схеми*). Але не потрібно думати, що всі мої уроки поділяються на перелічені нестандартні типи в схемах.

Є і добре знайомий всім нам комбінований тип уроку. Тож близько 80 % моїх уроків — стандартні (вивчення нової теми, практичні та лабораторні роботи, комбіновані, контрольні).

Решта — нестандартні типи, перелічені в схемах. Чому вказав, що близько 80 % стандартні уроки?

➔ Чому точно не підрачував?

Причина проста. У різні роки в класах різна наповнюваність. Рівень інтелектуальних здібностей теж різний. Виходить, що буде різна результативність від типів уроків, щодо певної теми, в різні роки.

➔ А що дає учневі школа?

Учень повинен усвідомити, що він господар свого життя. Він має навчитися мислити, а не жити за вказівками інших та не бути люмпеном.

Молода особистість, тобто учень повинен навчитись жити в суспільстві, поважати думку інших, не самотверджуватись, принижуючи інших.

Ось і виходить, що вчителі забувають про те, що вони працюють з майбутнім країни.

Учителі ладні заради відсутності низького і середнього рівня знань в учнів завищувати їм оцінки.

Заради показушності «нафарширувати» урок різними прийомами, аби тільки було гарно. А потім виходить, що на запитання про такий урок діти відповідають: «Гулялись».

Коли можна почути: «Діти працюють, он скільки мені надрукованих рефератів і презентацій здали». А потім ще й ображаються на те, що сказав: «Це не показник майстерності вчителя».

Або прийом «Мікрофон» (немовби інших прийомів немає) і «Вправи з м'ячем» вже намагаються силоміць «запхнути» в ті предмети, яким вони аж ніяк не відповідають.

Гра «Вправи з м'ячем» полягає в тому, що вчитель кидає м'яч і ставить запитання. Відповідає той учень, який спіймав м'ячик, і кидає іншому. Діти повинні бути дуже уважними, бо не знають, у чий бік полетить м'ячик. То як ви уявляєте «Вправи з м'ячем» у комп'ютерному кабінеті?

МІЙ ДОСВІД

І не потрібно «фарширувати» урок, як уже писав, прийомами. Достатньо 2-3 прийоми.

Особисто я використовую частіше один прийом за урок. Хоча є декілька уроків, на яких залучаю й чотири прийоми. Але це виняток. Така кількість прийомів, що доповнені різними варіантами вправ, для того, щоб урізноманітнити варіанти закріплення вивченого та відстежити, в чому діти плутаються (на що треба звернути увагу), а не просто обійтись запитаннями з теми. Зізнаюсь, що є уроки і без прийомів. Просто учень повинен навчитись, а урок не безрозмірний. Я вважаю, що учні мають максимально бути завантажені на уроці. І тут усе залежить від майстерності вчителя, бо він розкриває потенціал учня. Учень повинен зрозуміти, що його доля залежить від нього. А цього не досягти «феєричним шоу» на уроці. Хоча складається враження, що в шкільній освіті панує принцип показушності. Як зараз модно говорити: «Ми не бачимо шоу на уроці!».

Зі свого незначного досвіду бачу, що дитині цікавіше навчитись нового. І не потрібно вважати, що учням цікавий тільки Adobe Photoshop; їм цікаве все нове. Ось тільки вчитель має знайти підхід.

Наприклад, розв'язування задач з фізики. Для дітей розрахунок «сил міфічних хлопчиків із санчатами» стає нудним. А спробуйте хоча б раз на декілька уроків розв'язати задачу, а потім провести дослід на підтвердження результату обчислень; або ж перевірити за допомогою обчислень деякі моменти кінофільмів (чи можливо чоловікові бігти, в стрибку, по двох каміннях, що були кинуті — задача на імпульс тіла).

У такому разі діти починають мислити критично, а не вірити всьому, що показують по телевізору, особливо різним лженауковим фільмам і телепередачам з гарною комп'ютерною графікою. Та колег чомусь цікавить «феєричне шоу».

Далі я наведу типи уроків, що використовую у своїй роботі; на який рівень учнів розрахований; які прийоми найбільш відповідають теорії; на яких уроках діти можуть проявити творчість і використовувати програми чи прилади, створені своїми руками вдома. Зауважу тільки, що про прийоми і нестандартні вправи для закріплення вмій і знань учнів розповім наступного разу.

Роблю це для того, щоб молодий учитель не припускався помилок, які траплялися в мене в плануванні (іще вчора студент, а сьогодні — учитель, очі горять від запалу і все-все хочеться відразу в уроці використати).

Ця стаття буде як шпаргалка для вчителя. Для зручності наводжу і схему уроків, доречних у певних ситуаціях.

УРОК-ЛЕКЦІЯ

Мета: опанувати новий матеріал та нові способи діяльності.

Урок доречний для будь-якої кількості учнів (будь-якого рівня розумових здібностей) у класі. Матеріалу багато, відсутність належного пояснення в підручнику (або як у мене з фізикою: гуманітарний профіль, а підручники з фізики академічного профілю, самі розумієте, що маю на увазі), у новій версії програми зробили зміни в інтерфейсі, з'явилися нові можливості... Але ж потрібно поставити оцінки за урок.

У кінці уроку для цього можна використати:

- × тест;
- × **прийом «Пошта»:** прийом доречний для будь-якої кількості учнів (будь-якого рівня, але в класі є учні з високим рівнем). Текст змістовний (містить формули, правила, пояснення...). Кожному учневі пропонується визначити свою «адресу» в класній кімнаті. Ряди парт грають роль вулиць, самі парти або столи — будинків. Учні на аркушах записують запитання за текстом, пишуть адресу однокласника, свою зворотню адресу і за допомогою листиноші надсилають записку адресату. Адресати повинні письмово відповісти на запитання. За сигналом учителя гру зупиняють, оцінюють декілька «листів». Найвищу оцінку одержують ті, хто поставив цікаве запитання й отримав на нього правильну відповідь.

УРОК-ВИСТАВА

Мета: повторити, закріпити й узагальнити матеріал теми; поглибити, розширити в учнів діапазон спеціальних знань, умінь та навичок спілкування, перевірювання, входження в образ проникнення ідеями, закладеними автором у ролях; розвивати науковий світогляд учнів, логічне мислення, зв'язне мовлення; стимулювати творчі здібності, вміння аналізувати й узагальнювати, викликати інтерес до вивчення предмета; виховувати миролюбність, толерантність.

Задіяні майже всі учні (якщо не як актори, то як учасники підготовки до вистави). Ролі визначено змістом та характером твору.

Обов'язково потрібно звернути увагу на таке:

- × якщо в класах учнів набагато більше, ніж ролей у виставі, то краще відмовитись від такого уроку;
- × якщо використовувати виставу як елемент уроку (наприклад, вистава з відкриття Архімедом закону під час виконання завдання царя щодо корони), то вистава з декількома акторами сприймається добре всім великим класом;
- × якщо тексту ролі багато, а учні слабко запам'ятовують, то розділити роль поміж декількох учнів;
- × здебільшого «розігрування ролі» може бути нецікавим, коли учні точно знають, як саме вони повинні грати.

Оцінюється урок-вистава за якістю виконання ролей та досягнення поставленої мети.

УРОК-СПІВПРАЦЯ

Мета: окрім отримання знань, учні мають можливість розвивати відчуття співпереживання, незалежне мислення, терплячість, толерантність, відповідальність і підтримку; учні покращують свої комунікативні навички, організаційні навички та здатність надавати підтримку й проявляти творчі здібності.

Наведений урок доречний для класів з 15–20 учнів (будь-якого рівня розумових здібностей).

Матеріал міститься в кількох різних літературних джерелах. На уроці є можливість використати підручники різних авторів енциклопедії та статті, де матеріал викладений детально. Діти можуть самостійно і швидко опрацювати літературу, проявляють творчість. Знайти потрібну інформацію не складно. Головне вміти працювати з інформацією в групі. Учні не є просто слухачами лекції, а беруть участь у підготовці до уроку.

Перед проведенням уроку потрібно розділити матеріал на чотири частини:

- 1) які частини можна опрацювати індивідуально;
- 2) написання текстів;
- 3) створення наочних довідкових матеріалів;
- 4) підготовка інших засобів (папір, маркери).

Учні повинні самостійно здійснити планування багатосторонньої взаємодії. За потреби вчитель допомагає.

Додатковим, але обов'язковим домашнім завданням є копіювання матеріалів інших груп та доповнення матеріалами з інших джерел або розширення певної тематики тексту.

Щодо оцінювання, у вчителя «розв'язані руки», бо підходить багато методів для оцінювання досягнень окремої особи та групи загалом.

Завдання даю як групові, так й індивідуальні. Тільки на виконання індивідуального завдання учні самі обирають делегата. За потреби застосовую обмеження: «Один учень виходить один раз!». Якщо ж учень був доповідачем (також учні обирають самостійно), то першого разу це обмеження на нього не поширюється.

УРОК НА ОСНОВІ СТРУКТУРИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Мета: опанувати новий матеріал та нові способи діяльності.

Сприяє усвідомленню нової навчальної інформації через дослідницьке її підтвердження або спростування, запам'ятовування основних суттєвих факторів, понять, закономірностей.

Кількість учнів у класі — до 20, рівень здібностей — достатній і вище. Є серед учнів і ті, хто цікавиться поглиблено інформатикою (самостійно можуть використовувати додаткові можливості програм), і ті, хто люблять майструвати своїми руками. Як результат — демонстрування дослідів на саморобних приладах та розрахунок результатів на комп'ютері.

Структура уроку не складна.

ХІД УРОКУ

- I. Мотивація навчальної діяльності.**
- Повторення і закріплення раніше засвоєних знань**
- II. Систематизація і узагальнення нових знань**
- III. Висунення гіпотези**
- IV. Досліди для її підтвердження чи спростування**
- V. Підсумок уроку**
- VI. Домашнє завдання**

УРОК ФОРМУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Мета: закріплювати та домогтися усвідомлення раніше засвоєного матеріалу (знань, умінь, навичок), формувати нові вміння.

Цей тип уроку доречний для будь-якої кількості учнів (незалежно від рівня) у класі.

МІЙ ДОСВІД

Види цього типу уроків: уроки самостійних робіт, урок-лабораторна робота, урок практичних робіт, урок-екскурсія, урок-семінар.

Зазначені види уроків удосконалення знань, умінь і навичок свідчать про те, що організація навчальної діяльності учнів на уроці передбачає одночасно з повторенням і застосуванням знань у дещо зміненій ситуації, і систематизацію знань, і закріплення, зміцнення умінь і навичок, їх удосконалення не лише в межах навчальної теми, а й на рівні інших тем курсу та предметів. Плануючи урок, разом з повторенням можна організувати і контроль, і систематизацію знань.

Основою такого уроку можна назвати тренування в різних варіантах, яке вимагає від учня перенесення знань і вмінь у нові, нестандартні ситуації. Для роботи з узагальнення теорії можна застосувати прийом «Філософі».

Матеріал ділять за такими пунктами:

- 1) явище;
- 2) особливості;
- 3) спільне;
- 4) одиничне;
- 5) зміст;
- 6) сутність.

Учитель пропонує учням (за певний час) прочитати текст і розкласти весь матеріал за названими категоріями, створивши в такий спосіб конспект. Залежно від особливостей та складності матеріалу вчитель може виділити інші категорії. Перемагає той, хто повністю впорається із завданням. Конспект обговорюється в класі.

Прийом доречний для учнів (будь-якого рівня) у класах, де навчається 15–20 дітей.

Цей прийом можна застосовувати в будь-якому класі.

УРОК ЗА КАГАНОМ

Мета: розвинути пізнавальні здібності на основі навчального матеріалу.

Методологія Кагана ґрунтується на співпраці та намагається при цьому враховувати індивідуальні відмінності.

На учнів покладені певні обов'язки. Навчальний матеріал вивчається в різних організаційних формах, які побудовано на співпраці, що також сприяє розвитку навичок спілкування в учнів.

Матеріал міститься в кількох різних літературних джерелах та Інтернеті. Опрацювати матеріал

за урок складно через часові обмеження (45 хв). Учні опрацьовують матеріал самостійно до уроку. Крім того, якщо є можливість, дітям можна дати й дослідницьке завдання підтвердження теорії. Учні виконують таке завдання на саморобних приладах, а на уроці продемонструють пристрій і дослід.

Таке навчання спирається на співпрацю — це найвищий рівень навчання у групі. У цій організаційній формі учасники групи значно залежать один від одного, тож у процесі засвоєння матеріалу, пов'язаного суто з предметом, що вивчається, учні також здобувають навички спілкування.

Додатковим, але обов'язковим домашнім завданням є копіювання матеріалів інших груп.

Зауважу, що залежно від кількості завдань і запланованої кількості учнів (від 4 до 6) у групі (від 3 до 5 груп). Вдало проходить цей урок у класах з наповнюваністю 12–30 учнів. Але найкраще, коли в класі до 20 учнів. Щодо рівня здібностей учнів, то групи створюю або за обдарованістю (сильних до сильних, середніх до середніх... і відповідно даю різної складності завдання), або за згодою учнів (за їх товариськими стосунками).

УРОК-СЕМІНАР

Мета: перевірити якість та міцність засвоєного матеріалу, сформованість умінь та навичок, внести корективи.

Семінарське заняття є формою організації навчання, що поглиблює та систематизує знання. Вимога до нього — активна участь кожного учня. На семінарах передбачається більш високий ступінь концентрації навчального матеріалу, ніж лекція.

Урок-семінар проводиться за одним із прийомів.

Дискусія

Прийом доречний для класів (до 15 дітей), у яких більшість учнів є сильними.

Підготовка до уроку змушує учнів опрацьовувати додаткову літературу.

На початку уроку учням пропонують цікаві факти, докази, аргументи, котрі вони записують у зошит. У процесі підготовки клас об'єднують у дві групи, два табори, які дотримуються діаметрально протилежних точок зору. У кожному таборі мають бути різні «спеціалісти» (з точки зору «фізика», «лікаря»...). Вони ставлять один одному запитання, вислуховують відповіді, погоджуються

або не погоджуються, доходять спільної думки. Додому учням дають завдання написати твір (своєрідний письмовий звіт із диспуту) і зробити висновки.

Спільне обговорення

Прийом доречний для будь-якої кількості учнів (будь-якого рівня розумових здібностей) у класі.

Це досить ефективний спосіб розвитку комунікаційних і риторичних навичок учнів.

Під час обговорення всі учасники мають нагоду висловитися (дотримуючись певних правил).

Етапи методики

- × Керівник дискусії висловлює спірні твердження щодо теми.
- × У класі розвішані певні твердження.
- × Кожен учень стає під одним із тверджень, яке віддзеркалює його думку чи відчуття.
- × Після формування груп для обговорення керівник установлює часове обмеження для збирання аргументів «за».
- × Після збирання аргументів кожна група обирає свого доповідача.
- × Доповідачі сідають навколо столу та отримують так звані «дискусійні жетони» (по 3–6 штук, залежно від часу та кількості учасників).
- × Учасники групи стають позаду доповідача і також отримують жетони. Ці жетони потрібні, щоб дозволити учням на задньому плані взяти участь в обговоренні. Також учасники групи можуть віддати свої жетони доповідачеві, якщо його вже закінчилися, але в нього ще залишилися аргументи.
- × Якщо доповідач висловлює свій аргумент, він повинен покласти жетон на середину столу. Жетони позначають кількість висловлювань. Один аргумент — один жетон.

Використовуючи цю техніку, вчитель не лише контролює тривалість дискусії, але й вчить учнів точно та стисло висловлювати свої аргументи.

Діалог Сократа (за іншими джерелами — «Бесіда Сократа»)

Прийом доречний для учнів середнього і високого рівня в невеличких класах — до 15 учнів.

Учні самостійно формують проблеми громадського життя та пропонують альтернативні шляхи їх розв'язання.

Сократівський метод характеризується використанням аналогії як способу виявлення протиріч

в учнівських висловлюваннях. Однією з причин виникнення соціальних конфліктів є існування різних поглядів на те чи інше суспільне явище. Для того щоб їх подолати, людям необхідно обмінюватися своїми думками і прагнути долати суперечки, займаючи певні позиції. З допомогою «Діалогу Сократа» можна змусити учня перевірити логічність та послідовність своєї позиції й визначити сферу її застосування.

Для проведення сократівського діалогу слід визначити суспільну проблему — об'єкт обговорення. Вона може бути сформульована у вигляді запитань такого типу:

Чи має право на існування атомна енергетика? Чого більше — шкоди чи користі?

Запитання для аналізу дій учня

- × Чи достатньо обґрунтована ваша позиція?
- × Чи доказовими є ваші аргументи?
- × Чи доведений фактичний матеріал, який використовувався?
- × Якими будуть наслідки запропонованих позицій?
- × За яких обставин ви зможете змінити свою позицію?

Проблемно-орієнтоване навчання

Прийом доречний для будь-якої кількості учнів (будь-якого рівня) в класі.

Зауважу, що цей тип семінару доцільніше проводити вже після відпрацьованого прийому «Спільне обговорення».

Окрім передавання знань, метою цього методу є розвиток в учнів навичок розв'язувати проблеми і працювати в команді. Проблемно-орієнтоване навчання вимагає від учнів умінь проводити незалежне дослідження, здатності виділяти суть справи та певної комп'ютерної грамотності. Таке навчання також має на меті розвиток цих навичок. Учитель відіграє роль координатора або консультанта. Проблемно-орієнтоване навчання розвиває в учнів умінь вчитися. Учні проходять навчання в групах, шукаючи розв'язання проблем із реального життя. Водночас вони вчать, як найефективніше координувати процес свого навчання. Основною ідеєю методу є те, що учень використовує власні здібності для здобуття знань, а не є одержувачем готових знань. Учні розвивають критичний спосіб мислення, який дає їм змогу пов'язувати інформацію, яку вони читають, з тим, як вони її використовуватимуть. Виконання завдань у групі також економить час і розвиває

МІЙ ДОСВІД

навички спілкування та усного мовлення в учасників групи.

Етапи застосування цього методу

- * Визначення завдання.
- * Стратегії пошуку інформації.
- * Визначення способів доступу до даних та інформації (де).
- * Використання інформації та розв'язання проблеми.
- * Синтез та висновки.

УРОК ПЕРЕВІРКИ І КОРЕГУВАННЯ ЗНАТЬ, УМІТЬ ТА НАВИЧОК

Мета: перевірити якість та міцність засвоєного матеріалу, сформованість умінь та навичок, внести корективи.

Урок подібний до уроку формування та вдосконалення вмінь і навичок.

Доречний для будь-якої кількості учнів (незалежно від рівня) у класі.

Для роботи з узагальнення з теорією можна використати:

- * **Контроль шляхом вибору завдань.** Перевірною роботою виконується не шляхом розв'язування запропонованих задач, а шляхом вибору тих із них, які учень, на його думку, може розв'язати. Для цього учням на столи покладено 15 задач (завдань) трьох рівнів складності (складність учням не повідомляється). Кожен учень читає умови завдань, розкладає їх на три групи і робить позначки на картці з допомогою оцінок за такими показниками: перші п'ять завдань — найпростіші, наступні — складніші, і нарешті, останні п'ять задач — складні. Починають розв'язувати із завдань, що більшість учнів визначили як складніші завдання, та переходять до складних завдань.
- * **Асоціативні схеми.** Основні принципи створення асоціативних схем такі:
  - 1) Починайте схему в центрі аркуша з головного елемента, найкраще символу, від якого розгалужуються інші елементи.
  - 2) Записуйте тільки одне слово чи символ на позначення одного пункту, який хочете запам'ятати, одну головну тему для кожної гілки.
  - 3) На ту саму гілку помістіть споріднені пункти.
  - 4) Для подібних тем беріть олівці або маркери одного кольору.

5) Створюйте стільки малюнків і символів, скільки потрібно.

Регулярно доповнюйте кожен схему.

Перевірка та корегування знань може бути етапом уроку-співпраці.

Прийоми Контроль шляхом вибору завдань (практичні завдання) та Асоціативні схеми (узагальнення теорії) доречні для будь-якої кількості учнів (будь-якого рівня) у класі.

УРОК ПРАКТИЧНИХ РОБІТ

Мета: вторинне усвідомлення нового навчального матеріалу шляхом відтворення та застосування набутих знань у практичній діяльності, набуття їх міцності.

Цей тип уроку і лабораторна робота та урок-практикум у чомусь подібні і є обов'язковими. Усі вони є уроками закріплення і вдосконалення нових навичок на практичних діях.

І всі перелічені щойно типи уроків підходять (якщо так можна назвати обов'язковими ці уроки) для будь-якої кількості учнів (різного рівня) у класі.

Однак є учні, які ду-у-уже повільні.

Ні, не слабкі, а просто повільні, а якщо вдома відсутній комп'ютер, то взагалі ці учні не встигають з виконанням завдань.

У такому разі я використовую прийом **Контроль шляхом вибору завдань**. Тільки учні вже для себе розкладають на три групи завдання (які підбираю сам для практичної роботи) і роблять позначки на завданнях за допомогою оцінок за такими показниками: найпростіші, складніші і складні.

Починають виконувати ті завдання, що визначили як складніші, та переходять до складних завдань. Найпростіші зараховую автоматично.

ЛАБОРАТОРНА РОБОТА

Мета: сприяти виникненню інтереса до вивчення предмета; розвивати вміння досліджувати умови практичної діяльності та готуватися до практичної діяльності; навчити здійснювати діяльність на практиці.

Це робота зі спостереження натуральних об'єктів, яка може виконуватися фронтально, індивідуально, за спільними або індивідуальними завданнями. Результати роботи обов'язково обговорюються вчителем з учнями.

Лабораторну роботу можна провести як етап уроків іншого типу:

- * урок засвоєння знань;

- * комбінований урок;
- * урок контролю й оцінювання знань, умінь і навичок.

УРОК–ПРАКТИКУМ

Мета: сприяти виникненню інтереса до вивчення предмета; формувати нові навички роботи, спираючись на набуті раніше, зіставляти свої можливості та зацікавлення; знаходити самостійно (пошук відповідей для обґрунтування практичних завдань) практичні види діяльності (досліджувати та планувати умови практичної діяльності) та бачити позитивні та негативні сторони своєї діяльності.

Урок-практикум — такий тип навчального процесу, який сполучає різні форми організації пізнавальної діяльності, має риси «комбінованого» уроку, органічно «поєднуваного» із системою нетрадиційної освіти.

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ. УРОК ПЕРЕВІРКИ І КОРЕГУВАННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Мета: перевірити якість та міцність засвоєного матеріалу; формувати вміння здобувати знання самостійно, а не отримувати їх у готовому вигляді; удосконалювати мислення, розвивати аналітично-синтетичну діяльність: уміння зіставляти, порівнювати, аналізувати й систематизувати, узагальнювати й абстрагувати, висувати твердження та аргументувати їх; скерувати учнів на динамічний пошук, що спонукає їх стати дослідниками, першовідкривачами знань, співавторами навчального процесу; самовираження.

Глибше осмислення нових знань на підставі раніше набутих і життєвого досвіду, у результаті чого навчальний матеріал міцніше запам'ятовується і здебільшого стає переконанням учнів, основою їх майбутнього світогляду, допомагає переконатися в істинності своїх припущень.

Урок подібний до уроку перевірки і корегування знань, умінь та навичок, але є завдання, яке поєднує цю тему з іншими та потребує аналізу. Щоб виконати таке завдання, потрібно пригадати вивчений матеріал за попередні роки, можливо, і з інших предметів.

Урок доречний для будь-якої кількості учнів (будь-якого рівня) у класі.

У жодному разі не використовувати на цьому типі уроку роботу в групах.

Краще спробуйте фрагмент уроку-співпраці. Ефективність буде вищою, бо кожен учень розуміє,

що оцінка залежить від всіх і від того, як буде спланована співпраця. Адже просто повторити дії не вийде, бо наступне завдання буде змінене (яке при всіх буде розв'язуватись учнем, названим учителем), а отже, треба розуміти суть. Крім того, від виконання завдання учнем залежить оцінка всіх, хто з ним співпрацює.

Щодо роботи в групах, то учні з рівнем розумових здібностей, нижчим від достатнього, просто відсидяться, списавши в сильних.

УРОК НА ОСНОВІ ПОЛІТЕХНІЧНОГО ПРИНЦИПУ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

Мета: опанувати новий матеріал та нові способи діяльності.

Матеріалу теоретичного не багато, можливе самостійне виконання дослідів (створення програм), що були підготовлені вдома перед уроком.

Кількість учнів — до 15 (як мінімум середній рівень).

ХІД УРОКУ

I. Повідомлення теми і мети уроку

II. Мотивація навчальної діяльності

III. Повторення

IV. Перевірка знань фактичного матеріалу основних понять

V. Перевірка глибини усвідомлення знань

Учні виступають з підготовленими доповідями і підтверджують поняття дослідями (програмами).

VI. Застосування знань у стандартних умовах

VII. Застосування знань у змінених умовах

УРОК-ТУРНІР

Мета: повторити й узагальнити вивчений матеріал, опанувати новий матеріал та нові способи діяльності.

Кількість учнів — до 15 (якщо в класі 20 учнів, то 5 учнів є консультантами і не виступають на уроці).

Рівень розумових здібностей учнів: середній та вище.

Оцінок, як мінімум, буде десять.

За два тижні до уроку в класах створюються групи учнів, які одержують різні завдання. Консультанти готують слабших учнів, працюють з ними, ерудити роблять повідомлення на запропоновані теми.

МІЙ ДОСВІД

Якщо це урок фізики, то ставляться досліди і побачене пояснюється.

Розглядання питання відбувається за таким планом:

1. Виступ (доповідь) — 5–10 хв.
2. Переваги проведеної роботи — 2–3 хв.
3. Критика — 2–3 хв.
4. Висновки.
5. Рецензія.

Рецензент має скласти відгук про виконану доповідачем і опонентом роботу, тобто власне оцінити. Але пам'ятайте, що відгук опонента — це невеличка частина його виступу, причому не найважливіша, оскільки він може висловити свою думку про розв'язання й під час полеміки, з'ясувавши всі цікаві моменти.

Після рецензії за таким же планом діє інша команда.

Команд може бути дві або навіть три.

УРОК-ТУРНІР ЮНИХ ВИНАХІДНИКІВ-РАЦІОНАЛІЗАТОРІВ (турнір юних фізиків або турнір юних програмістів)

Мета: опанувати новий матеріал та нові способи діяльності.

«Аналог» уроку на основі політехнічного принципу систематизації знань, але більшість учнів творчі, полюбляють створювати своїми руками прилади або програмувати. Наприклад, скласти програму для видавання готівки в банкоматі. Програму, що враховуватиме кількість купюр, бажаний клієнтом номінал, залишок коштів у банкоматі...

Обмежена кількість учнів — мінімум 9 (чим менше, тим краще). Хоча в літературі згадують, що такий тип уроку можна проводити і в класах, у яких до 20 учнів.

ХІД УРОКУ

- I. Патентознавець пропонує винахідникові задачу для розв'язання
- II. Винахідник приймає або відхиляє виклик
- III. Підготовка до доповіді (2 хв)
- IV. Доповідь винахідника (7 хв)
- V. Уточнюючі запитання Патентознавця до винахідника й відповіді винахідника (2 хв)
- VI. Підготовка Патентознавця до виступу (2 хв)
- VII. Виступ Патентознавця (5 хв)
- VIII. Полеміка між винахідником і Патентознавцем (3 хв)

IX. Уточнюючі запитання Технолога до винахідника й Патентознавця, відповіді винахідника й Патентознавця (2 хв)

X. Виступ Технолога (2 хв)

XI. Полеміка між винахідником, Патентознавцем і Технологом (5 хв)

XII. Загальна полеміка (5 хв)

XIII. Заключне слово винахідника (2 хв)

XIV. Запитання журі (2 хв)

XV. Виставляння оцінок

Дещо про критерії оцінювання.

Винахідника:

- × до 1-го бала знімається, якщо він не вказує аналоги прототипу;
- × до 1-го бала знімається, якщо він не може пояснити, у чому полягає його винахід, чим він відрізняється від уже відомих пристроїв або способів (аналогів і прототипу).

Патентознавця:

- × до 1-го бала знімається, якщо він не перевіряє наявності аналогів і прототипу;
- × до 1-го бала знімається, якщо він не встановлює, у чому саме полягає суть запропонованого винаходу, і приймає за винахід загальновідомі пристрої або ж способи досягнення позитивного ефекту.

Технолога:

- × до 1-го бала знімається, якщо він не демонструє можливості розвитку ідеї винахідника в реальну конструкторську розробку;
- × до 1-го бала знімається, якщо він не оцінює ефективності запропонованої ним конструкторської розробки порівняно з існуючими технічними рішеннями.

XVI. Слово журі (5 хв)

XVII. Додаткові виступи (за потреби)

XVIII. Домашнє завдання

1. Підготуйте повідомлення на одну з тем:
  - 1.1. Патентне право.
  - 1.2. Безглузді винаходи.
  - 1.3. Патентне відомство.
  - 1.4. Що таке патент?
  - 1.5. «Ноу-хау».
2. Письмово порівняйте ролі винахідника, Патентознавця й Технолога з ролями відповідно Доповідача, Опонента й Рецензента в турнірі. У чому їхня подібність і відмінність?
3. Самостійна робота за теми.

УРОК СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ

Мета: встановити рівень опанування учнями основних теоретичних знань; повторити, більш глибоко осмислити навчальний матеріал, звести його до певної системи.

Такий тип уроку універсальний для будь-якого рівня учнів та наповнюваності класу.

Для роботи з узагальнення теорії доречно складання асоціативних схем.

УРОК ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК (УРОК-ПОВТОРЕННЯ)

Мета: повторити та закріпити, уточнити та поглибити попередньо засвоєні знання, уміння та навички.

Як і попередній тип уроку, урок-повторення є універсальним. Для роботи з узагальнення теорії можна використати:

- * контроль шляхом вибору завдань;
- * «Ланцюжок» якщо в класі є сильні учні, текст змістовний (містить формули, правила, пояснення...). Прийом доречний для будь-якої кількості учнів у класі. Учні читають запропонований учителем текст. Потім кожен по черзі має поставити запитання до тексту і водночас дати відповідь одним словом на поставлене йому запитання. Виграє той, хто поставить найцікавіше запитання і дасть найвдалішу відповідь. Перше запитання ставить учитель. Потім перший учень відповідає на запитання і пропонує запитання другому учневі, другий відповідає та ставить запитання третьому тощо. Цей прийом зручний для молодших класів.

УРОК-КАЗКА (УРОК-МАНДРІВКА)

Мета: зацікавити всіх учнів; створити атмосферу невимушеності та веселих настроїв у дітей; стимулювати до розвитку творчих задатків учнів: кмітливості, логічного мислення, уяви; сформувати вміння швидко орієнтуватися в особистих знаннях, застосовувати їх на практиці.

Ефективність організації навчальної діяльності учнів залежить від підготовки вчителя та учнів до уроку. Спочатку треба визначити тему, мету, скласти логічну послідовність уроку, продумати організації заходи і шляхи підготовки учнів до уроку.

Якщо берете за основу уроку казку, міф, то дотримуйтесь сюжету і відповідно намагайтесь дібрати завдання за сюжетом.

Якщо ж створюєте урок відповідно до подорожі (мандрівки), то добирайте більше наочні завдання, наприклад, за можливості, прийом «Пізнайко».

Такий прийом доречний для слабких учнів у класах, де 15–20 дітей.

Суть прийому полягає в тому, щоб упізнати предмет, зображений контуром, домалювати фрагмент, якого бракує.

Цей тип уроку доречний до уроку практичної роботи, який можна спланувати, як урок-казку чи урок-мандрівку. Але врахуйте: щоб цей тип уроку пройшов вдало, у класі учнів повинно бути до 20 (будь-якого рівня).

КОМБІНОВАНИЙ

Найбільш розповсюджений тип уроку в існуючій практиці роботи школи. У схемах не наводив, бо урок універсальний. І молодому вчителю потрібно починати саме з нього. Основними елементами цього уроку, які складають його методичну підструктуру, є:

- * організація учнів до занять;
- * повторення і перевірка знань учнів, виявлення глибини розуміння всього вивченого на попередніх заняттях та актуалізація необхідних знань і способів діяльності для подальшої роботи, спрямованої на осмислення нового навчального матеріалу;
- * пояснення вчителем нового матеріалу й організація роботи учнів для осмислення і засвоєння;
- * первинне закріплення нового матеріалу вироблення в учнів умінь і навичок застосування знань на практиці;
- * визначення домашнього завдання та інструктаж щодо його виконання;
- * підбиття підсумків уроку з виставленням оцінок за роботу окремим учням протягом усього уроку.

Зазначені компоненти методичної підструктури комбінованого уроку залежно від характеру навчальної ситуації і педагогічної майстерності вчителя взаємодіють між собою і часто переходять один в одного, змінюють свою послідовність залежно від організації навчального процесу. При цьому структура комбінованого уроку стає гнучкою, рухливою. Це дозволяє вчителю уникнути шаблону уроку.

МІЙ ДОСВІД

У процесі вивчення нового матеріалу можна відразу організувати його закріплення і використання, а під час закріплення здійснити контроль знань, умінь і навичок, а також розвивати навички застосування цих знань у різних, у тому числі й нестандартних ситуаціях.

Для роботи з узагальнення теорії можна використати такі прийоми:

- × **Пошта;**
- × **«Філософи»;**
- × **«Ланцюжок»;**
- × **«Пізнайко»;**
- × **Контроль шляхом вибору завдань;**
- × **Асоціативні схеми;**
- × **«Шерлок Холмс».** Прийом доречний для учнів (будь-якого рівня розумових здібностей, але є в класі сильні учні) у класах до 15 дітей. Текст, що вивчається на уроці, змістовний (містить формули, правила, пояснення...). Учням пропонується швидко прочитати текст і скласти до нього якнайбільше запитань, не користуючись самим текстом. Питання мають охопити весь матеріал і врахувати найменші дрібниці. Визначається найдовший список питань. Учні дають відповіді на них. Учитель відзначає найбільш активних гравців;
- × **Вартові.** Є в класі сильні учні, текст змістовний. Доцільніше цей прийом використовувати в молодших класах. Прийом доречний для будь-якої кількості учнів у класі. Учні уважно читають текст. Учитель пропонує відвідати країну «Інформатика». Для цього їм потрібно пройти повз вартових. Але спочатку вчитель пропонує учням пройти кастинг на роль вартових. Для цього учні складають запитання до тексту. Ті двоє учнів, які склали найбільше запитань (за визначений час), виконуватимуть роль вартових. Вартові по черзі ставлять запитання охочим потрапити до країни. Тих, хто відповів, вартові пропускають, а іншим рекомендують ще почитати текст. Потім учні оцінюють вартових: чи достатньо глибокі й цікаві запитання вони поставили, чи повністю розкрили сутність матеріалу у своїх запитаннях;
- × **«Діалог Ривіна».** Прийом доречний для учнів (будь-якого рівня) у класах до 15 дітей. Робота за методикою Ривіна передбачає читання або вивчення тексту абзацами. Для вивчення тексту необхідно спочатку з'ясувати його суть. Для виокремлення головної думки тексту:

- 1) Знайдіть у тексті нові слова і словосполучення.
  - 2) Поясніть їх значення своїми словами або прочитайте за текстом, за потреби скористайтеся додатковою літературою.
  - 3) Знайдіть основне слово або словосполучення в тексті.
  - 4) Установіть зв'язки, залежність між цими об'єктами.
  - 5) Складіть запитання для товариша.
  - 6) Підготуйте відповіді на запитання, запропоновані вчителем, учнями чи подані в підручнику.
  - 7) Придумайте опору для пояснення змісту абзацу іншому учневі.
  - 8) З'ясуйте перспективу розвитку ідеї, проблеми, ознаки, галузі застосування нових понять.
  - 9) Пов'яжіть засвоєну інформацію з раніше вивченим або прочитаним матеріалом;
- × **«Шпаргалки».** Прийом доречний для учнів середнього і високого рівня. Матеріал параграфу можна пояснити блок-схемами або рисунками. Можна використати в будь-якому, за кількістю учнів класі. Учням пропонують прочитати текст. Потрібно передати його зміст за допомогою рисунків, умовних позначень або схем. Ці шпаргалки (підписані) віддають учителеві. За бажанням учні підходять до вчителя і витягають шпаргалку, за якою потрібно відтворити текст. Відзначають найкращі шпаргалки та доповідачів;
  - × **«Шпаргалка».** Прийом доречний для учнів (будь-якого рівня, але більшість слабких) у класах до 15 дітей. Учням пропонують зробити шпаргалку (у три етапи) до складного або великого за обсягом тексту. Цей методичний прийом прийнятний тоді, коли матеріал добре знайомий учням.

Етап 1. Скласти план тексту, використовуючи лише декілька ключових слів. Умова: на читання однієї сторінки тексту і конспектування відводиться тільки 30 секунд. Записи, які стосуються однієї сторінки підручника, відділяються суцільною лінією.

Етап 2. Текст читають знову з першої сторінки. Конспект записують у формі коротких тез. На роботу з однією сторінкою тексту відводиться 1 хвилина.

Етап 3. До шпаргалки записують питання з кожної сторінки, час роботи — 1 хвилина.

Після закінчення роботи проводиться конкурс шпаргалок (найкращі шпаргалки і запитання);

- ✱ «Мовники». Прийом доречний для молодших класів, де більшість слабкі учні. Кількість учнів у класі не обмежена. Учні читають запропонований учителем текст. Потім кожен по черзі має поставити запитання до тексту і водночас дати відповідь одним словом на поставлене йому запитання. Виграє той, хто поставитиме найцікавіше запитання і дасть найвдалішу відповідь. Перше запитання ставить учитель. Потім перший учень відповідає на запитання і пропонує запитання другому учневі, другий відповідає та ставить запитання третьому тощо.

УРОК ЗАСВОЄННЯ НОВИХ ЗНАТЬ

Мета: опанувати нові навички, матеріал та нові способи діяльності.

Спільним для всіх цих уроків є те, що відведено 25–30 хв на роботу учнів з новим матеріалом, при цьому застосовуються різні прийоми активізації пізнавальної діяльності школярів.

Вдало спланований урок дасть результативність у різних класах, із різним рівнем успішності навчання учнів.

Спільним є й те, що на уроці, в процесі вивчення нового матеріалу, здійснюється й робота, спрямована на впорядкування і закріплення раніше засвоєного. Адже неможливо вивчати новий матеріал, не пригадуючи, не аналізуючи пройдений матеріал, не спираючись на нього.

Залежно від того, на чому акцентується урок (чи на теорії, чи на формуванні нових знань), використовую такі прийоми (для зручності наводжу таблицю).

Таблиця

Прийом	Теорія	Нові навички
Вартові		+
Філософи		+
Шерлок Холмс	+	+
Шпаргалка	+	+
Шпаргалки	+	+
Асоціативні схеми	+	+
Діалог Рівіна	+	
Пізнайко	+	+
Концентрація	+	
Мовники	+	+

Прийом	Теорія	Нові навички
Самостійна робота з текстом	+	
Робота в групі	+	

Прийом «Концентрація» полягає в наступному.

Клас ділиться на групи. Кожна група отримує текст на аркушах. Аркуші перевернуті текстом униз. За сигналом учителя учні перевертають аркуші, читають протягом визначеного часу (1–2 хв) текст, а потім знову перевертають та віддають аркуші вчителю. Після цього кожен учень записує в зошиті те, що запам'ятав із тексту. Далі група записує спільний текст на окремому аркуші. Виграє та команда, що найбільш повно відтворить текст.

Зауважу, що тексту небагато і сам текст розділений на аркушах на тематичні блоки.

Цей прийом доречний для будь-якої кількості учнів (будь-якого рівня) у класі.

ВІКТОРИНА

На уроці використовую, за можливості, прийом «Пізнайко».

Або ж **прийом «Театр «Мім»**. Прийом доречний для учнів різних розумових здібностей (початковий, середній, достатній і високий) у класах, де 15–20 дітей. Суть прийому: усі учні читають навчальний матеріал за певний проміжок часу, визначений учителем. Клас ділиться на команди. Учасники однієї команди мають зобразити будь-яке речення чи абзац (за вибором) пантомімою, а інша команда — здогадатися і пояснити, про що саме йдеться. Потім інша команда відтворює текст, а друга відгадує.

Інколи і **прийом «Аукціон»**. На дошці написано запитань, які повинні бути «продані» на «аукціоні» і на які всі учні мають знати відповіді. Ведучий визначає, у якому порядку він має називати учнів, які визначатимуть запитання, що «продається». Ведучий називає першого учня, той — номер запитання. Ведучий запитує: «Хто хоче купити це запитання?» (треба розуміти це питання як таке: «Хто знає відповідь на нього?»). Чекає піднятих рук. Рахує: «Один», — знову читає запитання і оголошує: «Два...» Якщо піднялася рука «покупця», надає йому слово. За відповідь нараховуються бали. Відповідь можна уточнити, розширити, поглибити і за це також одержати бал. Коли запитання повністю куплене, ведучий називає другого продавця, і так поки всі запитання не будуть з'ясовані.

МІЙ ДОСВІД

Переважно це цікаві запитання, кросворди, ребуси, логічні задачі, головоломки, завдання на увагу, завдання на швидкість виконання, задачі, завдання від супротивника... Люблю ставити дітям декілька запитань за такого принципу: «Відповівши на питання, заберете цю кількість балів у супротивників, а не дасте, то втратите цю ж кількість балів».

Цікавий і прийом «Учені та їхні відкриття». По одному учневі від команд сидить за одним столом. Один з них називає прізвище вченого, інший має швидко назвати його відкриття. Рефері відстежує час відповіді, який обговорюється заздалегідь.

Приклад.

1-й учень. *Бєббідж.*

2-й учень. Англійський математик, винахідник першої обчислювальної машини. *Лавлейс.*

3-й учень. Математик. Відома передусім створенням опису обчислювальної машини, проект якої був розроблений Чарльзом Бєббіджем. Склала першу у світі програму (для цієї машини). *Джобс.*

...

Оформлень завдань вікторини безліч. Усе залежить від фантазії вчителя і класу, у якому буде проведена вікторина.

Це і завдання, що розміщені в піраміді (найскладніше та «найдорожче» — на вершині).

І завдання, «розкидані» на рисунку відповідно до тем. Або ж в крузі, що розділений на сектори.

Також можна провести гру «Своя гра» (опис можна знайти в Інтернеті), «Поле чудес».

Оформити поле можна і в стилі шахового поля, де чорні клітинки першої команди, а білі — другої.

Клітинки вибирають команди за кроком шахового коня (називають координату комірки — c2, f5...). Перед початком гри кожна команда впродовж однієї хвилини продумує всі варіанти можливих ходів, так, щоб за допомогою шахового коня побувати в усіх клітинках своєї ігрової зони. Двічі в одній і тій самій клітинці бувати заборонено. Кожен хід зараховують і вважають результативним, якщо гравці команди правильно відповіли на запропоноване запитання. Перемагає команда, яка правильно прорахувала кількість ходів, дала правильні відповіді на запитання і в результаті набрала більшу кількість балів.

З учнями 5–7 класів проводжу і рухливі конкурси.

Наприклад, конкурс «Збери комп'ютер». Суть полягає в тому, що на протилежному кінці зали на стільцях лежать кубики із зображенням деталей комп'ютера та інші електричні прилади (пілосос, електролампочка...), заодно і декілька таких, що взагалі не стосуються електроприладів (деревина, рибка, білочка, друкарська машинка...). Учні повинні швидко перенести кубики з деталями комп'ютера.

Хочете йти в ногу з часом?

Хочете робити свої уроки ефективними і нестандартними?

Хочете дізнатися про кращі педагогічні ідеї XXI століття?

Дистанційна
Академія

«Дистанційна Академія» пропонує курс «Ефективний урок», який зацікавить як молодого, так і досвідченого вчителя!

Програма курсу:

1. Методичні прийоми, які допоможуть мотивувати учнів, викликати інтерес до уроку.
2. Методичні прийоми для перевірки домашньої роботи.
3. Цікаві прийоми для вивчення основного матеріалу (як раціонально організувати вивчення нових понять, провести дискусію, як працювати в групах).
4. Методичні прийоми для узагальнення та систематизації знань.
5. Поради щодо дисципліни в класі, проблеми оцінювання.

Практикум: розроблення уроку.

Додатки для навчання: шаблон конструювання уроку, шаблон самоаналізу уроку, складові сучасного уроку та ін.

Тривалість навчання: 2 тижні + 1 тиждень для закінчення роботи.

Вартість навчання: 150 грн.

Кожний учасник отримає сертифікат про проходження курсу «Ефективний урок»!

Записуйтеся на курс та будьте сучасним учителем!

Курс почнеться щойно набереться група. Для запису на курс необхідно зареєструватися та надіслати електронну заявку на сайті Дистанційної Академії www.d-academy.com.ua
Усі питання надсилайте на електронну адресу: tutor.d.academy@gmail.com

ОСНОВА
ВІДАВНИЧА ГРУПА